

JAZYKOVÉ STRATEGIE ČESKÝCH INTERPRETŮ ALTERNATIVNÍ HUDBY

Milan Tesář

Česká republika není hudební velmocí. Přesto na naší scéně najdeme interprety, kteří tuzemskou hudbu s úspěchy reprezentují ve světě – vystupují na festivalech v exotických destinacích, sbírají mezinárodní ceny, bodují ve specializovaných žebříčcích. Tento příspěvek si všímá jazykových strategií vybraných českých (případně slovenských) interpretů alternativní hudby¹ ve vztahu nejen k zahraničnímu, ale částečně také k domácímu publiku. Sledovat budeme především primární komunikaci s posluchači, tedy jazyky, v nichž interpreti zpívají své texty, ale okrajově si budeme všimát i dalších typů komunikace, například vysvětlování obsahu písní během koncertů.

Pomineme-li případ hudby instrumentální, považované za obecně srozumitelný mezinárodní jazyk, můžeme lingvistické strategie českých interpretů alternativní hudby, pokud jde o texty písní, rozdělit do následujících kategorií:

1. texty ve vymyšleném jazyce;
2. texty v exotickém jazyce živém nebo zaniklém (romština, jidiš, latina, balkánské či africké jazyky, starověké jazyky);
3. texty v relativně rozšířeném jazyce (francouzština, angličtina, němčina, portugalština);
4. texty v angličtině coby mezinárodním jazyce;
5. texty v češtině (resp. slovenštině).

Zatímco někteří interpreti volí zásadně jednu z těchto strategií, jiní je ve své tvorbě kombinují, popřípadě se jejich tvorba vyvíjela od jedné k druhé (např. Pavel Bobek, který původně zpíval zásadně anglicky, přešel postupně k češtině).

1. Pojem „alternativní hudba“, který se zvláště v současné hudební publicistice používá velmi volně, pojímáme v tomto článku velmi široce – tedy jako souhrn všech tzv. menšinových žánrů, které se ve spektru nonartifciální hudby vyskytují vedle tzv. hudby komerční. Mezi alternativní hudbu v tomto širším slova smyslu tak můžeme řadit mimo jiné jazz, folk, world music, elektronickou hudbu a další žánry.

Originální koncept si vymyslela skupina **Čankišou**, která zpívá svým vlastním jazykem, řečí fiktivního jednoohého lidu Čanki. Zpěvák Karel Heřman vzpomíná: „Zkoušeli jsme i české texty, ale vůbec to nešlo. Čeština v kombinaci s naší hudbou zněla strašně hloupě. A tak jsme si řekli, že na češtinu rezignujeme a že budeme zpívat tak, aby tomu nerozuměl vůbec nikdo.“ (Tesař 2011: 10) Jak Heřman dále vysvětluje, jejich tvůrčí proces probíhá následujícím způsobem: „My si napřed vymýšlíme příběh, ať už veřejně sdělitelný, nebo nesdělitelný. Potřebujeme totiž, aby skladba měla průběh a dějovou linku. Kolem ní se pak tvoří muzika jako soundtrack k tomu příběhu. Za každou naši písničkou je konkrétní příběh nebo postava, případně pocit z nějaké konkrétní události.“ Na námitku, že takovým příběhům pak nikdo nerozumí, reaguje zpěvák Čankišou slovy: „Ale to je v pořádku, nerozumí nám stejně lidé na celém světě! Pokud nehrajete přímo muziku postavenou na textu, jako Jarek Nohavica, stejně si lidé pamatují maximálně refrény a po textu většinou nejdou. Vždyť i když se u nás v posledních letech mnohonásobně zlepšila znalost angličtiny, lidé si stejně anglické texty nepřekládají a pamatují si opět jen refrén, pokud není text prvotní. Alanis Morissette kdysi ve svém deníku z cesty po Indii uvedla, že ji hrozně osvobozoval poslech hudby, které nerozumí a do které se dokáže ponořit jako do celku, do přenosu energie. Já to cítím taky tak, přenos energie je klíčový. O čem zpíváte, je sice taky podstatné, ale není to nejdůležitější.“ (Tesař 2011: 10)

Podobně originální je koncept dua **Dva**, které už na svém prvním albu *Fonók* (2008) přišlo s projektem folkloru neexistujících národů, později pak s popem z neexistujících rádií. „Původně jsme s divadlem dělali písničky v češtině – a pak nás to úplně přesto bavilo. Takže jsme to zkusili jinak. A zatím nás to baví,“ říká člen dua Honza Kratochvíl v rozhovoru pro časopis UNI. Jeho kolegyně Bára Kratochvílová dodává: „Stále více se nám daří rozšiřovat povědomí, že naše texty mají svůj význam, dají se přeložit.“ (Kocábek 2014a: 20) Dva v bookletech svých alb skutečně zveřejňují – často velmi vtipné – překlady svých fiktivních textů do češtiny a také do angličtiny, což lze vnímat jako součást této původní jazykové strategie.

Kombinaci vymyšlené řeči s existujícími jazyky využívá **Milli Janatková**, česká zpěvačka, která se svým albem *Proměna* (2013) získala čtyři nominace na americké ceny The Independent Music Awards.

Janatková na albu zpívá česky, v evropské a brazilské portugalštině a také ve svém vymyšleném jazyce („milli-jazyce“) a jednotlivé jazykové přístupy kombinuje i na koncertech. Měla dokonce příležitost vystřídat více jazyků při pobytu v Brazílii. Říká: „Vystupovala jsem v Portugalsku během své studijní stáže s akordeonistou Joãem Gentilem, a vzhledem k tomu, že hrával i upravené brazilské standardy, které jsem tou dobou sama studovala a zajímaly mne, zpívala jsem s ním v brazilské portugalštině. Pro zpestření jsem zazpívala ve známé *Garota de Ipanema* i český text, který jsem si pamatovala z desky Jany Koubkové a velmi jsem tím pobavila nejen muzikanty, ale i obecenstvo.“² Obecně Janatková soudí: „Pro posluchače může být zajímavé slyšet jiný jazyk, přiblížit jim naši kulturu. A samozřejmě je dobré znát alespoň základy jejich jazyka, protože otevřená komunikace pomáhá vždy.“³

V různých jazycích natáčela své písně zlínská skupina **Maraca** v čele se zpěvačkou Gabrielou Vermelho. Kapela, která se po dlouhé nečinnosti na podzim 2014 vrátila do nahrávacího studia, má zatím na svém kontě jedno album lidových písní z moravsko-slovenského pomezí, jednu převážně anglicky nazpívanou nahrávku, jedno album v portugalštině (zhudebněné verše portugalského básníka Fernanda Pessoa) a jedno album ve starověké lýkijštině.⁴

Několik jazyků ve své tvorbě kombinuje také **Beata Bocek**, písničkářka původem z česko-polského pomezí, která zpívá česky, polsky, slezským nářečím „po naszymu“ a francouzsky. „Myslím, že na jazyce nezáleží,“ říká, „pokud hraju v zahraničí, stejně jako v Česku, vyprávím lidem, o čem píseň je.“⁵ Podobně například písničkářka **Radůza** má ve svém repertoáru písně nebo jejich části ve francouzštině, ruštině, polštině, romštině a dalších jazycích;⁶ **Zuzana Navarová** zpívala vedle češtiny také španělsky, portugalsky nebo romsky.⁷

2. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014).

3. Tamtéž.

4. Maraca postupně vydala alba: *Maraca* (2001), *Longe* (2003), *Krvavé balady* (společně se skupinou Zimbova; 2005) a *The Body Is Too Slow For Me* (2006).

5. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014).

6. Kombinaci češtiny a francouzštiny Radůza například použila v písních *A Thérèse* a *De Nîmes*, romsky zpívá ve skladbách *Dža khere* a *Ma phuč mandar* a ve svém vymyšleném jazyce nazpívala píseň *Hördöm*.

Zatímco v případech výše zmíněných písničkářek má volba jazyka funkci estetickou (zvukomalebnou) či významotvornou (jazyk ladící s tématem písně nebo se zvolenou hudební formou/rytmem), překládal **Karel Kryl** některé své písně do polštiny nebo němčiny s cílem oslovit v emigraci nové publikum. V roce 2014 vyšlo u příležitosti dvacátého výročí Krylova úmrtí dvojalbum *Solidarita*, které obsahuje záznam z písničkářova koncertu v Mnichově v roce 1982 a na kterém autor volí češtinu, polštinu i němčinu včetně kombinací těchto jazyků v jednotlivých písních.⁸ Podobně **Jaroslav Hutka** v době svého pobytu v Nizozemsku přeložil několik svých písní do holandštiny. A **Jaromír Nohavica** v současné době zpívá některé své písně polsky.⁹

Mnohem později než Kryl se k němčině dostal jiný český umělec, hudebník a výtvarník **Jaromír Švejdík**. Autor filmu *Alois Nebel* a světově uznávaný tvůrce komiksů, ale také člen skupin Priessnitz nebo Umakart, dostal nabídku ze Stuttgartu, aby na vernisáži jedné výstavy zazpíval „něco s tematikou Franze Kafky“. Z plánovaných několika písní vzniklo nakonec celé album *Das Schloss* se zhudebněnými texty z Kafkova románu *Zámek* a také příležitostná skupina **Kafka Band**. „Vůbec mi do toho nešla čeština, bylo to takové příliš pateticky lyrické,“ říká Švejdík, který se tedy nakonec rozhodl pro původní německé texty (Kocábek 2014b). Ty na albu recituje spisovatel Jaroslav Rudiš a Švejdík je nakonec zkombinoval i s fragmenty zpívaných textů českých.

Zatímco Kafka Band ze své podstaty evokuje soužití Čechů a Němců ve společném státě, na aktuální slovensko-maďarskou kohabitaci vsadila slovenská básnířka **Judita Kaššovicová**, která žije v Šamoríně, městě na slovensko-maďarském pomezí. Oblast, kterou obývají především etničti

7. V roce 1992 vydala Zuzana Navarová album *Caribe* se stejnojmennou skupinou, které bylo celé nazpíváno španělsky. Španělština se ve výrazné míře objevila i na albu *Skleněná vrba* (1999), natočeném společně se skupinou KOA a kytaristou Ivánem Gutiérezem.
8. Editor dvojalba Jan Šulec píše v průvodním textu k nosiči: „Zatímco u [...] německy psaných písní byl autorem Karel Kryl sám, překlady jeho česky psaných písní do němčiny a polštiny byly dílem jeho německých a polských přátel.“ A dodává: „Takto jsme z publikovaných nahrávek Karla Kryla dosud neznali. Nyní vidíme, jak byl náš pohled neúplný.“
9. Na česko-polských verzích Nohavicových písní je postaveno divadelní představení režiséra Radovana Lipuse *Těšínské nebo* z roku 2004. Nohavicovy texty zde do polštiny přeložila básnířka Renata Putzlacher.

Maďaři, ji inspirovala ke třem básnickým sbírkám – *Modroblues*, *Rok v Šamoríne* a *Krajina ticha Csölösztő*.¹⁰ Autorčin partner **Juraj Turtev** všechny básně zhudebnil a zaznamenal společně s hudebníky a zpěváky ze Slovenska, z Maďarska a z Česka. Navíc vznikly maďarské překlady básní (autorem překladů je Elemér Tóth). Každá z knih tak obsahuje jako přílohu dvě CD, jedno se zhudebněnými básněmi ve slovenštině, jedno v maďarštině.

Naprostu běžné jsou i u českých skupin texty v anglickém jazyce (v některých žánrech, např. v ortodoxním bluegrassu nebo v blues, dokonce dominují). Skupina **Druhá tráva**, která koncertuje pravidelně ve Spojených státech amerických, přizpůsobuje svému americkému publiku repertoáru nejen volbou instrumentálních skladeb a převzatých písní s anglickými texty, ale v poslední době také kvalitními překlady vlastních textů **Roberta Křesťana** do angličtiny. V roce 2011 vyšlo pod názvem *Shuttle To Bethlehem* album anglických verzí Křesťanových písní v překladech novinářky Ruth Ellen Gruberové, která s texty Druhé trávy pracuje od roku 2006.¹¹

Méně často se v českém prostředí setkáváme s texty písní v jiných živých jazycích. Výhradně francouzsky zpívá například brněnská alternativně rocková skupina **Plum Dumplings**. Na polštinu vsadilo dámské duo **Tara Fuki** (zde jsou důvodem slezské kořeny obou členek). Některé české skupiny se cíleně věnují úpravám balkánského nebo východoslovanskému folkloru a zařazují do svého repertoáru skladby v bulharštině, makedonštině nebo srbštině, resp. v ruštině či ukrajinštině (např. *Gothart*, *Ahmed má hlad*, *Milánosz* a další). Existují též skupiny, které se věnují „lidovým písním z celé Evropy“ (např. ženské skupiny BraAgas a Euphorica). Stále oblíbená je tzv. keltská hudba s texty především v angličtině, ale také v keltské irštině nebo v bretonštině (skupina Bran). A v českém prostředí působí také několik skupin

10. Jednotlivé knihy vydala Judita Kaššovicová vlastním nákladem v letech 2005, 2007 a 2008.

11. „Robertův hlas je zde stejně silný a pronikavý jako na českých nahrávkách. Ale anglické texty k němu přidávají pro mnoho severoamerických fanoušků Druhé trávy bohatou a vzrušující novou dimenzi – a doufám, že pomohou představit Druhou travu novému publiku na celém světě,“ uvádí překladatelka v bookletu alba.

a interpretů-solistů, kteří se programově věnují židovským písním v jidiš, hebrejštině nebo v latinu, jazyce sefardských Židů (skupiny Chesed, Ester, Mišpacha, Létající rabín, na Slovensku Prešburger Klezmer Band; písním Sefardů se věnuje skupina Kon Sira...).

Zajímavá je na naší „jazykové hudební mapě“ situace romštiny. Vedle čistě (nebo téměř čistě) romských skupin jako Gulo čar, Terne Čhave nebo Točkolotoč se romské hudbě částečně věnují i někteří neromští interpreti; album romských písní například natočila zpěvačka folkové skupiny Klíč Pavla Marianová (*Nářek*, 2007). Romštinu s češtinou kombinuje ve své tvorbě romský písničkář, rapper a občanský aktivista **Radoslav „Gipsy“ Banga**. Vlastním osobním vývojem se k romskému přesvědčení a propagaci romské kultury dostala **Ida Kelarová**, zatímco její sestra Iva Bittová se romské hudbě věnuje pouze okrajově.

(Výše nastíněné jazykové strategie nejsou vlastní pouze alternativní hudbě. I v komerčním proudu populární hudby se někteří čeští umělci snaží cíleně oslovit zahraniční publikum, a bylo tomu tak i v době normalizace. Vedle obecně známého případu Karla Gotta a jeho úspěchu v německy mluvících zemích stojí za zmínku anglicky natočená alba Vladimíra Mišíka, skupiny C&K Vocal a dalších interpretů, ale také specifický příklad slovenské skupiny **Team**. Ta své první album z roku 1988 nazpívala o rok později znovu v mezinárodním umělém jazyce esperanto. To jí umožnilo cestovat na mezinárodních esperantské kongresy a zajistilo jí to dodnes popularitu u specifického zahraničního publika.¹²)

Mezi umělce, kteří zpívají převážně česky, ale přesto promyšlejší svou jazykovou strategii, patří **Jiří Pavlica**. Vysvětluje: „Koncertní repertoár přizpůsobuji vždy prostředí a někdy i ročnímu období. Proto je v programu pro zahraničí větší akcent na přiblížení a pochopení historických, regionálních a významových kontextů naší hudební kultury, větší akcent na instrumentální skladby, a pokud jde o uvedení písní postavených na textech, vždy uvádíme stručný obsah, popř. další kontexty v angličtině či němčině, výjimečně s pomocí tlumočnicka v jazyce cizí země. Jako prvek vstřícnosti vůči hostitelské zemi vždy

12. Texty písní skupiny Team v jazyce esperanto jsou dostupné on-line: <<http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/team-1170/ora-team-44067>>.

funguje alespoň jedna pečlivě nastudovaná píseň v jejich jazyce, byť by to mělo být v čínštině.“¹³

Výhradně česky zpívá Martin Kyšperský, kapelník brněnské skupiny **Květy**, a jeho originální poetika je na hrátkách s češtinou částečně postavena. Přesto i Květy příležitostně koncertují v zahraničí, kde se podle Kyšperského snaží částečně hrát písničky, které nejsou tolik založené na textu. „Ale ne moc, většinou hrajeme to, o čem máme pocit, že nám právě v tom období jde nejlépe. Ta radost z hudby by se měla přenést i tak,“ dodává kapelník Květů.¹⁴

Brněnská skupina **Bezobraři** se věnuje především úpravám lidových písní nebo zhudebněným lidovým textům z moravsko-slovenského pomezí, čímž je zároveň dána i její jazyková strategie. Přesto i u ní najdeme zajímavé zásady. „Repertoár při koncertech v zahraničí nijak zvlášť nepřizpůsobujeme. Většinou se zaměřujeme na to, aby byly písně řazeny tak, aby bylo spíš vyvážené jejich tempo, abychom neměli moc rychlých, nebo naopak pomalých písní po sobě,“ říká kapelník Pavel Císařík, ale dodává: „Pokud hrajeme v nějaké zemi, v níž se hovoří jazykem použitým v některé z našich skladeb, což je například Chorvatsko nebo Ukrajina, snažíme se tyto písně přednostně do koncertního playlistu zařadit.“ A protože skupina na textech také docela staví, snaží se při koncertech převyprávět děj písní například v angličtině, aby diváci rozuměli, o čem se zpívá.

Na moravské písně – s lidovými texty, s texty básníků i svými vlastními – se zaměřuje **Tomáš Kočko**, ale i on má v repertoáru několik úroků stranou. Na své album *Poplór* příklad zařadil písně s názvy *Polská* a *Ruská*, tedy úpravy lidových písní těchto národů. „Není to ale jazyk, který na koncertě zaujme,“ tvrdí Kočko, „je to hlavně muzika, projev a image. Texty v jiném jazyce než v angličtině jsou pak v zahraničí součástí image.“¹⁵

13. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014).

14. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014). Kyšperský jako posluchač mimochodem oceňuje, když zahraniční interpret zpívá jinak než anglicky: „Tu a tam zpívá někdo francouzsky, ale to je vše. Je to škoda. Jsou ale výjimky, třeba Blixa Bargeld a jeho krásná němčina.“

15. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014).

Mezi slovenské interprety, kteří zpívají výhradně slovensky, a přesto se jim daří často koncertovat za hranicemi, patří duo **Longital**. Jeho člen, kytarista Daniel Salontay považuje za důležité vysvětlovat v zahraničí posluchačům, o čem texty pojednávají. „Je to klíč,“ říká s tím, že „stačí naznačit obraz korespondující s obsahem, pointu nebo inspiraci, aby publikum cítilo, že texty nejsou vata, ale osobní prožívání.“ Longital v zahraničí volí především harmonicky a rytmicky méně tradiční skladby, které by měly u posluchačů korespondovat s „novostí“ (ve smyslu „neoposlouchanosti“) slovenského jazyka. „Mám totiž pocit, že hudebně angloamerická skladba se slovenským textem by působila bizarně až směšně,“ soudí Salontay.¹⁶

Písničkář **Jan Řepka** skládá písně postavené na českém textu. Přesto i on má za sebou například koncertní turné po Švýcarsku. Říká: „I v zahraničí zpívám česky. Ale místním (nebo jiným srozumitelným) jazykem se snažím písně uvádět. A větší pozornost věnuju tomu, abych hrál písničky harmonicky a melodicky pestřejší než doma. Jazyk ani text ale nejsou to hlavní, co při bezprostředním poslechu (a podívání) zaujímá pozornost. Důležitější je celková nálada, kontakt, výraz, dynamika, melodie, rytmus, duchapřítomnost.“¹⁷

Na češtinu coby exotický jazyk vsází při vystupování před zahraničním publikem **Lucie Redlová**: „Myslím, že například na festivalech lidé na vše exotické velmi dobře slyší, že jsou velmi otevření. Řekla bych, že v hudbě jde primárně o nějaký pocit a že pokud píseň, kterou zpíváte, má sdělení, nese nějakou emoci, tak ji posluchači vnímají, i když textu konkrétně nerozumí. Aspoň tak soudím podle sebe – také poslouchám spoustu zahraničních kapel a jejich hudba mě dovede dojmout či naopak povzbudit, aniž bych věděla, o čem konkrétně zpívají.“¹⁸

Škála volených jazykových strategií je tedy široká a pestrá a zahrnuje nejen pět možností naznačených v úvodu tohoto příspěvku, ale také jejich různé kombinace. Jednotliví interpreti volí jazyk písní podle toho, jaké publikum chtějí primárně oslovit (české/zahraníční), jakou hudbu hrají (k některým žánrům se hodí konkrétní jazyky), podle zvukomalebnosti či

16. E-mailová korespondence s autorem příspěvku (červen 2014).

17. Tamtéž.

18. Tamtéž.

podle struktury jazyka (angličtina s velkým množstvím jednoslabičných slov se lépe pojí s rockovým frázováním než čeština). Někteří interpreti vystavěli image zcela na originální jazykové strategii (Čankišou, Dva), jiní volí jazyk podle konkrétního prostředí a situace a jednotlivé strategie kombinují. Součástí jazykových strategií je i možnost vysvětlovat smysl textů před publikem, které danému jazyku nerozumí. Současné však téměř ve všech případech platí, že zvolený jazyk a potažmo smysl písně není primární; interpret se snaží publikum oslovit spíše celkovou náladou a energií a jazyk je pouze jedním ze střípků v této mozaice.

Prameny:

E-mailová korespondence autora příspěvku s hudebníky.

Literatura:

KOCÁBEK, Antonín 2014a: Čtvrtá písnička je vždycky propad. *UNI*, č. 5, s. 18–21.

KOCÁBEK, Antonín 2014b: „Kafka Band: Multijazyčnost ke střední Evropě historicky patří.“ *Týden.cz* [online], 30. 5., [cit. 26. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.tyden.cz/rubriky/kultura/hudba/kafka-band-multijazycnost-ke-stredni-evrope-historicky-patri_308280.html>.

TESAŘ, Milan 2011: Čankišou: Za každou písničkou je příběh. *FOLK*, č. 11–12, s. 8–10.

Language Strategies of Czech Performers of Alternative Music

The Czech Republic today is not a musical empire. In spite of this, you can find Czech musical bands and performers who successfully represent the Czech Republic abroad. They play at festivals in exotic destinations, gain international awards, and make it into specialized charts. Approaching an international audience, they choose different strategies. Some of them intentionally gave up Czech lyrics (even in front of their home audience) and prefer the use of an internationally known language, such as English. Sometimes, their approach is more original: they use song lyrics in less known contemporary languages, in extinct languages, or even in fully fabricated, imagined languages. A reason for such a strategy can be an attempt to reach an international audience, but also the onomatopoeic quality or originality of the chosen language. Performers who prefer to sing in Czech in front of an international audience often rely on explaining the Czech lyrics in the language of the host country. Others rely on music itself as an international language, hoping it will touch the audience even without understanding the lyrics, or they believe in energy, which emanates off the stage.

Key words: Alternative music; world music; folk music; languages; English; German; Romani; Esperanto; Jewish music; Romani music; song lyrics.